

Malene Paulsen Lie og Toril Aalberg

Fra biologidiskurs til miljødiskurs? Pressedekningen av minoriteter i norske aviser fra 1902–2010

Abstract

Has coverage of minorities in the Norwegian press moved from a static biology discourse rooted in racial thinking to a more dynamic discourse based on environmental and cultural factors? Based on a quantitative and qualitative content analysis of newspaper articles from the period 1902–2010, we show that press coverage early in the period frequently refers to biological aspects of minorities, while environmental and cultural factors increase in the later period. References to minorities culture in the final period, however, are among the most static, while early reference to skin complexion, etc., is less static than pure race-based thinking would suggest.

Keywords:

- Minorities
- Immigrants
- News coverage
- Discourse analysis

Har pressedekningen gått fra en statisk biologidiskurs med rot i rasetenkning til en mer dynamisk miljødiskurs med basis i en kulturtenkning over tid? Innholdsanalyser av avisartikler fra perioden 1902–2010 avdekker at pressedekningen tidlig i perioden hyppig henviser til biologiske aspekter ved minoritetene, mens miljøaspekter i større grad preger den siste perioden. Henvisningene til minoritetens kultur i periodens siste del er imidlertid de mest statiske, mens tidlige referanser til hudfarge faktisk er mindre statisk enn en ren rasebasert tenkning skulle tilsi.

1. Innledning

Det er vanlig å tenke seg at tiåret 1950 og begynnelsen av 1960-tallet utgjør et skifte i den dominerende måten å tenke på mennesker på, fra en rasemessig eller biologisk logikk til en mer kulturell eller miljøfundert tankegang (se for eksempel Haynes 2007; Downing og Husband 2005; Wikan 1999; Barker 1981). Rundt denne tiden ser en for seg at det har skjedd en dreining av de rådende mentale klassifiseringer av mennesker fra en raselogikk til en kulturlogikk. Fra en tanke om at mennesker er «født slik» som et uttrykk for en rase, til forestillingen om at ulike kulturer «blir slik», som en del av de ulike miljøer en har rundt seg, og derfor er gjenstand for kontinuerlig og ustoppelig påvirkning fra disse miljøene. Målet med denne studien er å undersøke denne spesifikke historiske overgangen. Det er derfor nødvendig å gå i dybden på dokumenter eller samtaler hvor

det av ulike grunner henvises til både rasebegrepet og kulturbegrepet, for så å spore eventuelle brudd og overganger i begrepenes bruksmåte over tid.

Avistekster er en interessant form for dokumenter hvor det foregår løpende offentlige samtaler, blant annet innenfor minoritetsspørsmål. Avistekstene er en del av en offentlig arena hvor det ofte dukker opp henvisninger til minoriteter og innvandrere i ulike debatter og diskusjoner, og hvor sentrale ideer og diskusjoner er oppe på dagsorden. Dette gjør det mulig å fange opp *hva* som diskuteres og på *hvilken måte*, og samtidig studere utviklingen over tid. Har henholdsvis rasetenkning og kulturtenkning utgjort sentrale ideer i ulike tidsperioder? Ved hvilke tidspunkter finner eventuelle diskursive brudd sted? Og hva er den reelle forskjellen mellom de to ulike diskursene? For å undersøke dette skal avisartikler fra de norske avisene Verdens Gang (tidligere Tidens Tegn), Aftenposten og Dagsavisen (tidligere Arbeiderbladet), i tidsperioden 1902–2010, studeres. Drøftingens fokus ligger på å undersøke skribentenes diskursvalg i perioden, og å se på mønstre og utviklingen i disse diskursvalgene. Mer spesifikt er det de begreper og språkføringer som brukes i skribentenes *henvisning til* minoriteten og minoritetssakene som analyseres, samt bruddene og overgangene i disse henvisningene over tid. Dette lange tidsspennet på 108 år gir interessante innblikk i den *sosiale konstruksjonen* av verden i dette mediefeltet (Berger og Luckmann 1966). Alt i alt vil en slik analyse av avisartikler gjenspeile gjeldende tendenser i tiden og avdekke de språkføringer som hyppigst benyttes til enhver tid.

Hovedproblemstillingen som belyses i denne studien er: Forekommer det et diskursivt brudd fra en biologidiskurs til en miljødiskurs i pressens minoritetsdekning i perioden 1902–2010? Videre vil følgende underproblemstilling indikere hvordan hovedproblemstillingen skal besvares: Svarer eventuelle endringer i avisartiklenes språkføring til tilsvarende endringer i grunnleggende logikk og bruksmåte, fra noe statisk til dynamisk? Det vil si fra rasetenkningens logikk om at mennesker er «født slik» og vil forbli slik, til en mer dynamisk tanke om at menneskers ulikheter skyldes at en tilpasser seg ulike miljøer eller kulturer, altså at man «blir sånn». I et bredt diskursanalytisk perspektiv kan eventuelle endringer i pressens språkføring også reflektere et tilsvarende brudd og omstillinger i journalistikken og samfunnet for øvrig. Dette fordi artiklene ikke skrives i et vakuum, snarere i en historisk kontekst som legger føringer på journalistene.

Vi vil besvare disse problemstillingene gjennom først å gjøre rede for hva en biologiforklaring og en miljøforklaring kan sies å være, og hva som kjennetegner henholdsvis statiske og dynamiske bruksmåter. Neste trinn blir å innta et historisk blikk på temaet og innsirkle et mulig tidspunkt hvor et eventuelt brudd fra en biologidiskursiv til en miljødiskursiv dekning kan ha funnet sted. Her vil vi også gå nærmere inn på hva en raseforklaring er, hva som menes med kulturbegrepet, og hva nyrasisme kan sies å være. Denne gjennomgangen danner et teoretisk bakteppe som avisartiklene avslutningsvis skal sammenlignes med for å avgjøre om den diskursive overgangen har funnet sted eller ikke. Deretter avgrenses det diskursanalytiske blikket som skal rettes mot avisartiklene. Videre skal vi presentere studiens utvalg og

gjøre oss noen metodiske refleksjoner om dens generaliserbarhet før vi går i gang med selve analysen. Først en grovmasket kvantitativ gjennomgang av artiklene med utgangspunkt i de begreper skribentene benytter i sin henvisning til minoritetene, før vi går inn i en mer kvalitativ analyse av henvisningenes bruksmåte og begrepsinnhold. Til slutt trekkes trådene sammen i en konklusjon.

2. Statiske biologiforklaringer og dynamiske miljøforklaringer?

Selv om perioden eventuelt preges av en endring i de *begreper* som skribenter benytter i sin pressedekning av minoriteter, fra rasebegrepet til kulturbegrepet, er det ikke gitt at dette er synonymt med en *reelt* endret *logikk* omkring minoritetene. Dersom det har funnet sted et reelt skifte i diskurs, mot en ny mental klassifisering med basis i etnisitet, må en kunne forvente mer enn kun en begrepsendring fra det ene til det andre. Hva det nye begrepet *viser til* av logikker og ideer, må også ha endret seg fra noe biologibasert til noe miljøbasert. Overser man dette momentet, vil en risikere å tolke en ekstensiv henvisning til kulturbegrepet som en overgang til noe nytt, mens det i realiteten like gjerne kan være et uttrykk for rasetenkningens ideer og logikker iført en ny begrepsform. For å få grep om dette kan det være til hjelp å klargjøre hvilke grunnleggende logikker og bruksmåter henholdsvis rasebegrepet og kulturbegrepet antas å ha. Avisartikkelens språkføring kan så sammenlignes med disse kjennetegnene for å avgjøre om vi står overfor et reelt og grunnleggende diskursivt brudd eller ei. Vår definisjon av diskurs er med andre ord *serier med utsagn som fremkommer i konkrete kontekster*. Det samme begrepet kan i så måte brukes i ulike diskurser, avhengig av hvilken logikk som legges til grunn. Den følgende figuren fremstiller noen varianter av biologidiskurser og miljødiskurser og plasserer dem i dimensjonen statisk eller ubevegelig og dynamisk eller bevegelig:

Figur 1. Varianter av biologiske og miljøbaserte diskurser

Når en sier at vi har gått fra en raseforklaring til en kulturforklaring av menneskelig variasjon, mener en vanligvis at det har skjedd et skifte fra en biologisk-statisk raselogikk (kolonnen nederst til venstre) til en miljø-dynamisk kulturlogikk (kolonnen øverst til høyre). En rendyrket *raseforklaring* omfavner en tanke om at mennesker er «født slik», at man er født med en bestemt fenotype (hårfarge, hudtype eller hodefasjon) eller innenfor en bestemt rase (Brochmann og Kjeldstadli 2008). Denne typen logikk er av ubevegelig art, da det vektlegges kjennetegn ved mennesker som ikke er i endring, og som vil «forbli slik» livet ut. En rendyrket *kulturforklaring* snakker på sin side om at mennesker «blir slik», det vil si at en blir en del av sitt miljø og disse miljøenes kulturer og/eller skikker. Logikken er av bevegelig art da man erkjenner at mennesker er i stadig og ustoppelig endring og påvirkning med miljøet rundt seg, en sosial utvikling uten endestasjon (Jenkins 2008).

Men hva om det i stedet viser seg at pressedekningen av minoriteter har beveget seg fra en biologisk-dynamisk logikk om evolusjonisme (kolonnen øverst til venstre) til en miljø-statisk logikk om kulturell rasisme og diskriminering (kolonnen nederst til høyre)? Sagt med andre ord at pressedekningen i realiteten har gått fra en dynamisk til en statisk logikk over tid, snarere enn motsatt: *Evolusjonismen* kan muligens fungere som et eksempel på en mer dynamisk innrettet biologiforklaring. Selv om denne typen tenkning i stor grad vektlegger biologiske aspekter ved menneskelig etnisitet, kan det argumenteres for at det finnes elementer av en dynamisk tankegang også. En klassisk evolusjonistisk tankegang forestiller seg at mennesket beveger seg i ulike stadier oppover på evolusjonsstigen fra å være primitive til å bli siviliserte, altså en grunnleggende dynamisk tenkemåte (Brochmann og Kjeldstadli 2008). På denne måten er den biologisk-dynamiske inngangen rettet mot at mennesker «utvikler seg slik».

På den andre siden kan perspektivene om *kulturell diskriminering*, *kulturell rasisme* og *nyrasisme* være eksempler på miljøforklaringer som er av mer statisk art. Denne typen forklaringer eksisterer blant annet i logikker der kulturbegrepet benyttes for å vise til statiske egenskaper ved mennesker av en bestemt «etnisitet» eller «kultur». Et resonnement her er at en person som tilhører en bestemt kultur kan tilskrives visse egenskaper eller holdninger, kun ved å tilhøre en etnisk gruppe. Dette går ofte under begreper som *kulturell diskriminering* eller *kulturell rasisme* (se for eksempel Midtbøen og Rogstad 2009). Her anerkjenner man at både rasebegrepet og kulturbegrepet kan brukes på diskriminerende måter eller vise til statiske egenskaper ved «grupper» av mennesker. På samme måte som en biologisk forklaring vektlegger statiske elementer – vi er født slik og forblir slik – fremgår det her en beslektet statisk tanke om at ulike kulturer har blitt slik og derfor er på en bestemt måte, de «ble slik» med visse kulturelle særtrekk som uendret overføres fra generasjon til generasjon. Den mer dynamiske tanken om at mennesker endres og påvirkes via sosial samhandling med andre, utelates i disse perspektivene. Så det som med første øyekast kan tolkes som en miljødiskurs gjennom henvisninger til kulturbegrepet, kan vise seg å være nærmere noe man kan kalle

en (ny)rasistisk diskurs i dets bruksmåte og idégrunnlag, og kan dermed være beslektet med eller være en videreføring av rasetenkningen.¹

Det er altså verdt å problematisere forestillingen om at alle biologiske forklaringer er av statisk karakter, og at alle miljøforklaringer er av dynamisk art. Som vist i figur 1 kan både rasebegrepet og kulturbegrepet henvise til både dynamiske og statiske logikker om mennesker. Dermed forteller ikke begrepene i seg selv nok om hvorvidt bruksmåtene er av henholdsvis statisk eller dynamisk art. I tillegg til å studere rene begrepsendringer i det empiriske materialet er det altså avgjørende å tre inn i bruksmåten deres og budskapet som fremmes. Ved å undersøke hvilke begreper hver enkelt avisartikkel benytter seg av i minoritetssakene og hvordan de eventuelt kan posisjoneres i dimensjonene statisk eller dynamisk, og biologibasert eller miljøbasert, vil en kunne avgjøre om bruksmåtene, ideene og ideologiene til de ulike begrepene indikerer et reelt skifte fra en biologidiskurs til en miljødiskurs. Peker eventuelle overganger og brudd i retning av grunnleggende endringer fra statiske til dynamiske bruksmåter og logikker? Eller finnes det fremdeles likhetstrekk i budskap og bruksmåte som tyder på at vi ikke står overfor en helt ny type språkføring?

3. Historiske skifter og overganger i diskursformer

I denne artikkelen skal vi beskrive det som kan omtales som en biologisk basert menneskeforståelse (en biologidiskurs) og en miljøfundert menneskeforståelse (en miljødiskurs) og når brudd fra det ene til det andre kan ha funnet sted.

Brudd fra biologidiskurs til miljødiskurs på 1950- eller 60-tallet?

Når man snakker om en klar biologisk tenkning, forestiller en seg gjerne at nettopp denne tankemessige retningen var bakgrunnen for den senere ideen om de ulike biologiske raser, *biologismen*. En kan definere begrepet rase eller rasisme som:

... en ideologisk overbevisning om at det finnes menneskeraser i form av biologiske forskjeller, og at det er en direkte sammenheng mellom disse kjennetegnene og mentale og moralske forskjeller – der den «hvite rasen» vanligvis betraktes som overlegen andre raser (Midtbøen og Rogstad 2009:32–33).

Med andre ord plasseres mennesker i et verdimeslig hierarki på bakgrunn av deres rase. Her hjemme ble gjerne den germanske, nordiske eller norske rase ansett som overlegne de laverestående raser. De ulike rasene ble dannet med utgangspunkt i registreringer av «(...) målbare forskjeller som hudfarge eller hodeform» (Kjeldstadli 2008:74). Det pekes videre på at en årsak til at dette biologiske paradigmet ble etablert, kan ligge i at naturvitenskapen – med biologien i spissen – hadde stor prestisjeverdi ved begynnelsen av det forrige århundre og utover.

Midtbøen og Rogstad (2009:34) hevder at den biologiske rasetenkningen når et toppunkt i forbindelse med nazistenes tanker om fullstendig jødeutryddelse under

andre verdenskrig. Det biologiske paradigmet dateres gjerne med slutt rundt 1950. Dette har sammenheng med de innsikter som ble dannet i kjølvannet av folkemordet under krigen, hvor «erkjennelsen av følgene av rasetenkning [slo] gjennom» (Kjeldstadli 2008:75). Etter hvert understreker også nyere biologisk forskning at det ikke er belegg for å snakke om eksistensen av ulike biologiske raser. Grunnlaget for denne forkastelsen er blant annet en oppdagelse av at mennesket som art har felles stammødre og -fedre, noe som biologisk viser seg ved at «... mennesker med ulik hudfarge får barn sammen, og at deres barn også er fruktbare» (Kjeldstadli 2008:71). I vår samtid snakker man ikke om rasemessige kjennetegn, men om menneskers *fenotyper* når ytre kjennetegn som hudfarge, hodeform, kroppshøyde og hårtype skal påpekes (Kjeldstadli 2008:72).

Det kan med andre ord virke som at det utover i tiåret 1950 blir illegitimt å vise til eksistensen av de ulike biologiske raser. Men hva overtar for denne ideologien og selve *begrepet* rase? En erklæring fra UNESCOs ekspertpanel i 1950 kan hjelpe oss et stykke på vei. Her uttrykkes det blant annet at rasetenkningen er en sosial myte, og at ordet rase bør erstattes med uttrykket «etnisk gruppe» (Larvik 1998). Hva som ligger i begrepet *etnisitet* har imidlertid variert. Én tolkning er at det beskriver en persons kulturelle identitet, og at denne identiteten er noe som læres. Ifølge Ålund (2002) oppstår begrepet i akademisk sammenheng på 1960- og 1970-tallet. Ordet stammer fra det greske ordet «ethnics», som i tidligere tider hadde betydningen hedensk eller villmann, og ble anvendt på såkalt kulturelle outsiders. Ord som kulturell fremmed, minoritet, migrant eller personer som «ikke er tilknyttet den dominerende kulturen», er også beskrivende for begrepet (Ålund 2002: 3). Sagt med andre ord viser man til kulturelle relasjoner mellom majoriteter og minoriteter, oftest anvendt av en majoritet om en minoritet.

Den *konstruktivistiske* tradisjonen innen etnisitetsforskningen er den mest anerkjente i vår samtid, ifølge Ålund. Den fokuserer i stor grad på at etnisitet oppstår gjennom historiske prosesser skapt av noe sosialt heller enn noe kulturelt iboende. Representanter for konstruktivismen ser derfor på etnisitet som en prosess og forstår denne som en form for sosial organisering og forhandling hvor ulike sosiale grupper samhandler (Ålund 2002: 5). Begrepet etnisitet er altså beslektet med ideen om at det finnes ulike *kulturer*, et begrep som på sin side betegner et delt fellesskap mellom mennesker, til forskjell fra andre gruppers kjennetegn (Prieur 2007). Den grunnleggende tanken her er at medlemmene i gruppen deler verdier, normer, språk, fortellinger og andre symboler, og at disse kunnskapene overføres fra menneske til menneske gjennom kommunikasjon, sosialisering og imitasjon (Martinussen 2004).

(Ny)rasisme i miljødiskursens tidsepoke?

Selv om vi kan se en overgang fra en rasediskurs til en kulturdiskurs rent begrepsmessig på 1950- og 1960-tallet, kan imidlertid bruksmåtene i begge diskurser være mer sammenfallende enn vi tror. Dette går gjerne under begrepene *kulturell rasisme*, *den nye rasismen* eller *nyrasisme* (se f.eks. Midtbøen og Rogstad 2009;

Gullestad 2002; Wikan 1999; Balibar 1991; Barker 1981). Midtbøen og Rogstad mener at rasisme igjen settes på plakaten på 1980- og 1990-tallet i et «forsøk på å beskrive hvordan rasistiske ideologier hadde blitt transformert og fått et oppsving i møte med innvandrere i Europa» (2009: 36). Ingen av forskerne som har kommet med slike nye rasismebegreper, sår tvil om at den biologiske forståelsen av mennesket var gjeldende fram til rundt 1950-tallet. Det som binder disse forskerne sammen, er snarere en oppfatning av «at rasismen har endret seg» (Midtbøen og Rogstad 2009: 36). Det som vanligvis trekkes fram som eksempel på denne endringen, er overgangen fra rasebegrepet til kulturbegrepet, hvor kulturbegrepet altså har visse likhetstrekk med rasebegrepet. I likhet med den biologiske rasetenkningen beholdes tanken om at det finnes et bestemt verdibasert hierarki, der noen anses som mer verdifulle enn andre. I visse tilfeller kan altså kulturbegrepet fylle den samme statiske funksjonen som rasebegrepet hadde i tidligere tider. Et godt eksempel på et slikt *nyrasistisk* fokus finnes i en artikkel kalt «kulturfundamentalismen» av Unni Wikan:

Hva er rasisme? Jo, det er å behandle en gruppe mennesker som mindreverdige på grunn av etniske kjennetegn. 'Kultur' fungerer rasistisk hvis det er en menneskemodell vi bruker bare for å forstå 'dem,' men ikke oss selv. Og dette er min påstand: mens vi behandler nordmenn som folk med ulik karakter og med evne og vilje til å tenke selv, betraktes innvandrere i stor grad som produkt av sin kultur – som om de var i kulturens vold og ikke hadde selvstendig dømmekraft. Og dermed er vi med på å frata dem motivasjon og hensikt, ja til og med dumhet og dårskap – essensielle menneskelige trekk. Det er respektløst, og ganske degraderende (Wikan 1995:18).

Wikan mener at kulturbegrepet fungerer rasistisk dersom innvandrere betraktes som et produkt av sin kultur, i motsetning til «oss selv». Det vil si at kulturbegrepet kan fungere statisk der man ses på som en person som «er og forblir» et produkt av sin opprinnelseskultur.

Men også begrepet *etnisitet* kan fungere som en mer statisk beskrivelse, noe Ålund (2002) er inne på i sin gjennomgang av det *premordalistiske* etnisitetsbegrepet. Dette begrepet blir i likhet med den konstruktivistiske inngangen virksam på 1960- og 1970-tallet, og får etter hvert et motsvar i form av det allerede nevnte konstruktivistiske etnisitetsbegrepet. Premordalister fokuserer på sin side på at etnisitet har med opphav å gjøre, i form av en kulturell videreføring av fortiden, hvor basisen for den etniske identiteten er språk, religion og territorium. Anse gjerne dette som en statisk inngang som fremmer en idé om at etnisitet føres videre over generasjoner som en slags kulturell bagasje. På tross av at denne inngangen til etnisitet har møtt omfattende kritikk i akademia, bemerker Ålund at denne mer statiske definisjonen er vidt anerkjent i hverdagsliv og institusjonelle settinger. Selv om konstruktivismen ses på som en mer stueren inngang til etnisitet, kan det altså eksistere flere og mer eller mindre utbredte oppfatninger om etnisitet og kultur – både i akademia og hos folk flest.

På bakgrunn av denne gjennomgangen kan det med andre ord argumenteres for at det også eksisterer mer statiske forklaringsmodeller etter 1950- og 1960-tallet. Dette utfordrer antakelsen om at vi har gått i retning av kulturforklaringer av en klar dynamisk logikk over tid, og indikerer at ett og samme begrep, kulturbegrepet, kan brukes for å vise til et mangfold av ideer og ideologier.

4. Det diskursive felt og maktfelt

I hovedproblemstillingen fremkommer det at dette materialet skal analyseres gjennom en diskursiv linse, da formålet med arbeidet er å undersøke hvorvidt pressedekningen av minoriteter har endret seg fra en biologidiskurs til en miljødiskurs. Når det gjelder vårt diskursperspektiv, har vi hentet inspirasjon fra den delen av Michel Foucaults (1926–1984) verktøykasse for analyse, som tar for seg hans diskursbegrep samt et litt annerledes maktbegrep. Dette er kort fortalt snakk om makt i betydningen den makten som den rådende diskursen i en kontekst øver på mennesker ved å måtte holde seg innenfor det rådende eller tillatte. La oss kalle dette «den diskursive makt».

Men hva menes egentlig med begrepet diskurs? En kan starte med å si at Michel Foucault ikke har vist til kun en enkeltstående definisjon av hva en diskurs er, men snarere tilbydd mange forskjellige vinklinger og definisjoner fra verk til verk og innad i de respektive bøker. Selv skal han ha uttalt at diskursanalysen er til for brukere og skal anvendes som verktøy og verktøykasse for konkrete analyser (Foucault 1975: 16). Felles for alle innganger til diskursanalysen som Foucault presenterer i ulike sammenhenger, er allikevel at analysen på sitt mest grunnleggende nivå er en studie av *utsagn*, forstått som diskursens minste bestanddeler, eller diskursens atom. Dette ses på som et (oftest) språklig utsagn som fremkommer i en konkret sammenheng, og som samtidig gjør noe med denne sammenhengen, altså «fremkomst i en konkret kontekst» (Hammer 2001: 100).

Det er de *formasjoner* disse utsagnene former, som en diskursanalyse skal belyse. Dette kalles noen steder i hans forfatterskap for *diskursive formasjoner* (Foucault 1972: 99). Disse formasjonene kan ses på som nettverk av mer eller mindre relaterte utsagn. Diskursformasjoner forsøker dermed å favne en viss serie av utsagn slik de står i forhold til andre utsagn i et slags tydelig artikulert nettverk. Det diskursive feltet består ifølge Foucault av totaliteten av alle effektive utsagn som fremkommer ved diskursive hendelser i den begivenhet som er passende for dem (Foucault 1972: 29). Vi kan si at denne totaliteten av allerede virksomme utsagn innen et felt legger noen føringer og setter visse grenser for hva som kan sies i enhver sammenheng. Disse grensene vil innebære at ikke alt kan sies til enhver tid. Men hva styrer egentlig hva som kan sies når, og hvordan fungerer denne typen føringer? Det er her det diskursive maktbegrepet kommer inn i bildet.

I tekstsamlingen *Power/Knowledge* (Foucault 1980: 109–133) lanseres begrepet *diskursivt regime*. Begrepet viser til at alle samfunn til enhver tid har sitt eget *sann-*

hetsregime, som igjen viser til de diskurstyper som samfunnet aksepterer og ser på som sanne. Ut fra dette sannhetsregimet vil noen utsagn anses som sanne, andre falske, og begge sanksjoneres på ulike måter gjennom forskjellige prosedyrer og teknikker. På denne måten foregår det en kamp om sannheten. Når Foucault snakker om maktføringene tilknyttet det diskursive regimet, viser han altså til den makt som sannheten øver overfor mennesker i form av å måtte holde seg innenfor det sanne, med utgangspunkt i regler som definerer denne sannheten i forhold til det usanne. Foucault definerer diskurspraksiser som en gruppe anonyme historiske regler, som alltid er bestemt/fastsatt i tiden og rommet som har definert en gitt periode, og for et gitt sosialt, økonomisk, geografisk eller språklig felt (Foucault 1972: 117).

Våre diskursive praksiser er med andre ord knyttet til visse historiske regler, nedfelt i det Foucault har betegnet som sannhetsregimer. Med dette kan vi skimte konturene av en diskursanalytisk maktanalyse, som tar for seg hvilke sannhetsregimer som preger en konkret diskurs, i en bestemt kontekst ved en bestemt epoke i historien i et diskursivt felt. Dette maktbegrepet kan kort oppsummert forstås som en slags *sannhetsmakt*: En makt som et sannhetsregime øver på et bestemt samfunn, ved at mennesker må holde seg innenfor dets definisjon på sannhet, riktighet og det normale.

Her skal vi altså undersøke om det har forekommet en endring i diskursivt sannhetsregime, i hva som er «det sanne» i beskrivelsen av etnisk variasjon. Har vi beveget oss fra en statisk biologiforklaring til en dynamisk miljøforklaring? I analysearbeidet har vi innsirklet serier av relaterte avisartikler (som bygger på det samme begrepsapparatet og fremmer en lik grunnleggende logikk omkring etnisk variasjon) og artikler som markerer brudd. Artiklene som markerer brudd er artikler som tydeliggjør grensene for det sanne, for hva som er innenfor og utenfor sannhetsregimet i den bestemte tidsperioden, eller hva som er innenfor og utenfor en bestemt diskursiv formasjon (Foucault 1999).

Et brudd kan eksempelvis fremkomme når skribenter tar avstand fra en bestemt måte å omtale minoriteter på og omtaler dette som uriktig. Minoritetsdebatter der skribenter reagerer på hverandres innganger til en sak og den språkføringen som gjøres, kan være eksempler på dette. Etter alt å dømme vil det skape kraftige reaksjoner dersom en biologisk rasebegrunnelse fremkommer i kulturforklaringenes eventuelle storhetstid og omvendt. Gjennom en slik prosess får vi fatt på den diskursive kampen om sannheten i det empiriske materialet. Vi vil også få innsikt i hva som har utgjort den dominerende diskursive sannhet i beskrivelsen av etnisk variasjon til enhver tid, og når ulike brudd kan ha funnet sted. Målet med analysen er med andre ord å få fatt på de bruddene, skiftene og endringene som tyder på store overganger i dette sannhetsregimet, eventuelt fra en biologidiskurs til en miljødiskurs.

5. Utvalget

Den følgende analysen er gjort med basis i et utvalg innhentet av Elisabeth Eide og Anne Hege Simonsen i forbindelse med deres arbeid *Mistenkelige utlendinger. Minoriteter i norsk presse gjennom hundre år* (2007). Utgangspunktet for deres analyse er avisartikler hentet fra syv norske aviser i perioden 1902–2002 i årene 1902, 1919, 1928, 1935, 1947, 1953, 1967, 1976, 1982, 1991 og 2002. I den forbindelse opprettet de to konstruerte uker, hvor de hentet relevante artikler fra utvalgte dager i månedene mars og begynnelsen av april samt september og begynnelsen av oktober. De fulgte gjerne følgende mønster: «første mandag i mars, andre tirsdag i mars, tredje onsdag i mars, osv.» (Eide og Simonsen 2007:10). I denne analysen tas det utgangspunkt i avisartikler fra det de kaller *minoritetsdelen* av sitt utvalg, for tre av deres syv aviser, nemlig Aftenposten, Verdens Gang (Tidens Tegn fram til 1945) og Dagsavisen (Arbeiderbladet fram til 1997).² I tillegg er det innhentet data fra 2010 for de samme avisene, slik at tidsperioden som her skal analyseres, strekker seg fra 1902 til 2010.

I denne forbindelsen har søketjenesten ATEKST blitt benyttet, med følgende søkeord: «innvandrere/innvandrere», «asylsøker/asylsøkere», «jøde/jøder», «minoritet/minoriteter», «sigøynere/sigøynere», «tilreisende», «samer/lapper» og «muslim/muslimer». Merk også at det er innenriksdekningen som analyseres, slik at utenriksstoffet er selektert ut, noe som gjør at vi til slutt står igjen med 246 avisartikler. I motsetning til Eide og Simonsen valgte vi å hente ut artikler fra hele året³. Den konstruerte uken for dette året består derfor av første mandag i februar, andre tirsdag i mars, tredje onsdag i april, fjerde torsdag i mai, første fredag i juli, andre lørdag i august og tredje søndag i september. Dette ble gjort for å få et inntrykk av pressedekningens art året igjennom snarere enn å fange opp språkføringen i enkeltsaker over en kortere tidsperiode. Materialets avisartikler består av både tradisjonelle nyhetsartikler og ledere, men også leserbrev og kommentarartikler.

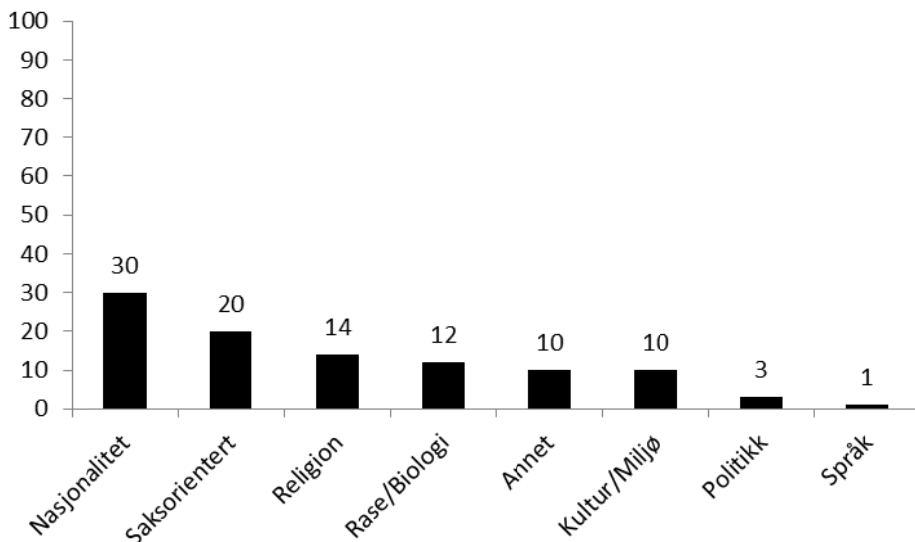
I tillegg til diskursanalysen ble det gjennomført en enkel kvantitativ innholdsanalyse. Formålet med denne analysen var å kartlegge hvilke begreper/diskurser som dominerte i ulike perioder. Alle artiklene i utvalget ble derfor kodet på basis av hva som var artikkelens hovedfokus. Her skilte vi mellom åtte kategorier knyttet til rase/biologi, nasjonalitet, språk, politikk, religion, kultur/miljø og saksorientering samt en restkategori kalt «annet». I registreringen ble disse kategoriene betraktet som gjensidig utelukkende. Her ble hovedfokus bestemt på grunnlag av omfanget og rekkefølgen i begrepsbruken. Overskrifter og ingresser ble også tilagt ekstra vekt i vurderingen av hva som var en artikkels hovedfokus. Dette betyr at enkelte artikler som f.eks. er klassifisert som religion, også kan inneholde visse henvisninger til miljø/kultur.⁴

Denne studien vil på bakgrunn av størrelsen på materialet gi et viktig *innblikk* i pressedekningen av minoriteter de enkelte år. Det er likevel viktig å være klar over at denne studien, som så mange andre, har noen begrensninger med henhold til

generalisering. Den fulle pressedekningen av minoriteter i avisene fra 1902 til 2010 fanges ikke opp, av den enkle grunn at alle relevante avisartikler ikke er inkludert, verken alle relevante artikler i de enkelte utvalgsårene, eller årene mellom utvalgsårene. Den kan heller ikke si noe om de generelle *holdningene* omkring minoriteter i denne perioden eller hvordan disse artiklene måtte *skape* eller *påvirke* holdninger om minoriteter hos lesere. Dette er snarere en gjennomgang av journalisters arbeidsprodukt i et utvalg aviser og år i enkelte tidsperioder. Når det er sagt, vil våre funn likevel gi en god indikasjon på noen viktige overganger og vesentlige skifter i pressedekningens art over tid, ikke minst på grunn av det store tidsspennet i analysen.

6. Generelt overblikk over materialet

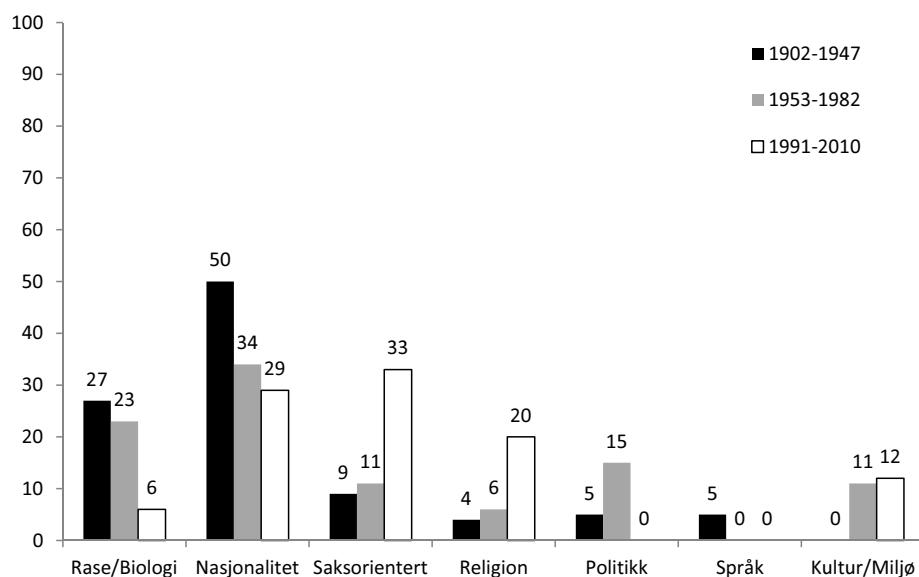
La oss først se på den kvantitative biten av puslespillet for å skaffe en tallmessig oversikt over utviklingen i artiklenes art over tid. Dersom vi vurderer perioden som en helhet, er det sporbart at den henvisningen skribentene hyppigst benytter seg av, er til minoritetens nasjonalitet (30 prosent) (se figur 2). Her er det særlig mennesker med annen nasjonalitet, som «kommer fra» eller har slektninger fra fjernereliggende deler av verden, som er utgangspunktet for dekingen. Dette vil si at disse henvisningene faller inn under hva Ålund (2002) kaller etnisitet, nemlig henvisninger til det som oppleves som en fremmed, eller til en minoritet sammenlignet med majoriteten.

Figur 2. Artiklenes hovedfokus. Prosent. N = 246

At dette er en av de største henvisningene i nesten alle utvalgsårene tyder på at menneskers minoritetsstatus er noe som anses som relevant å henvisne til. En annen stor kategori er imidlertid mer nøytral i sine henvisninger, og viser ikke til mennesker som minoriteter. 20 prosent av artiklene er nemlig saksorienterte/nøytrale, og artiklene her benytter seg ikke av noen henvisninger til minoritetens minoritetsstatus, men er snarere fullt og helt orientert mot den konkrete saken som dekkes. Et eksempel på slike henvisninger er kriminalsaker hvor navngitte personer er i medias søkelys uten at det forekommer henvisninger til vedkommendes minoritetsstatus eller andre liknende opplysninger. Andre relevante kategorier er referanser til religion. Disse utgjør til sammen 14 prosent av utvalget i hele perioden. Henvisninger til biologiske aspekter ved mennesker, som rase og ulike fenotyper, utgjør 12 prosent av materialet som helhet, mens kultur ved første øyeblikk ser ut til å være hovedhenvisning i 10 prosent av artiklene. De minste gruppene er henvisninger til språk (2 prosent) og politikk (4 prosent).

For å skaffe en mer finmasket oversikt over utviklingen i disse henvisningene over tid, deler vi utvalgsperioden i tre perioder (1902–1947, 1953–1982 og 1991–2010). Figur 3 viser i prosent andel avisartikler kategorisert etter deres hovedfokus i de ulike periodene.

Figur 3. Artiklenes hovedfokus i tre perioder. Prosent. 1902–1947: $N = 20$, 1953–1982: $N = 50$, 1991–2010: $N = 176$.

I tidsrommet 1902–1947 henvises det til biologiske egenskaper ved minoritetene i hele 27 prosent av artiklene og aldri til minoritetenes kultur. I årene 1953–1982 synker biologihenvisningene til 23 prosent, og 11 prosent av artiklene henviser til minoritetenes kultur. I tidsspennet 1991–2010 har andelen biologihenvisninger

sunket til 6 prosent, mens kulturforklaringene øker til 12 prosent. Her må det nevnes at mange av artiklene som hadde religion som hovedfokus i perioden 1991–2010 (som er 20 prosent av artiklene denne perioden), også i betydelig grad benytter seg av ulike kulturhenvisninger. Dette vil si at økningen i miljøhenvisninger i praksis nok var større enn det som fremgår av figur 3. Den første henvisningen til minoritetens kultur fremkommer i 1967, men kulturhenvisninger overgår ikke biologihenvisningene før i 2002 og 2010.

Ut fra denne rent kvantitative gjennomgangen av artiklene kan en foreløpig konklusjon på problemstillingene være at artiklene har gått i følgende *retning*: Vi har gått fra at biologiske henvisninger råder i begynnelsen av perioden, til at henvisninger til kultur og miljø gjør seg gjeldende i den andre perioden og overgår biologihenvisningene i den tredje tidsperioden.

7. Et diskursivt blikk på materialet

Neste steg i analysen er å tre inn i det diskursive landskap, i de utsagn og serier av beslektede utsagn (diskursive formasjoner) som gjør seg gjeldende i materialet til enhver tid. Dette for å få grep om studiens underproblemstilling, nemlig om logikken og bruksmåten til begrepene som benyttes har gått fra en statistisk til en dynamisk logikk eller ikke.

Statistiske biologihenvisninger i begynnelsen av perioden?

Som tidligere nevnt dateres vanligvis den biologiske menneskeforståelsens storhetstid, den biologiske diskursen, til tidsperioden 1800–1950. Perioden skal angivelig kjennetegnes av et syn på mennesker som tilhørende ulike «raser». Det er derfor interessant å se at det kun blir brukt en ren raselogikk i dekingen av minoriteter i én av artiklene i tidsperioden 1902–1947. Enda mer overraskende er det at artikkelen sto på trykk i 1947, og fungerer som en motstemme til tanken om de biologiske raser (Aftenposten 1947). Ingen artikler i utvalgsperioden fremmer en direkte rasetenkning, og det tas snarere avstand til slik ideologi. Dette kommer tydeligst til uttrykk i en serie av artikler fra 1976, som tar for seg rettssaken mot Olav Peder Georg Hoaas. Denne artikkelserien kan tolkes som eksempel på en serie med beslektede utsagn eller diskursive formasjoner, og gir indikasjoner på et diskursivt sannhetsregime når det gjelder etnisk kategorisering dette året. I artiklene som dekker rettssaken, skrives det at han står for retten tiltalt etter rasediskrimineringsparagrafen av 1965. Han tiltales på bakgrunn av uttalelser han har rettet mot jøder, og at han har uttrykt en rekke raseideer. I artikkelen «*Tre dager med nazi-teori*» (VG 1976a) refereres det til utsagn av Hoaas i retten, deriblant at han mener at alle «rasefremmede» bør reise fra landet. Skribenten ytrer motstand til disse ideene og betegner Hoaas som en ballast for samfunnet. I artikkelen «*Raseblanding er forurensing*» (VG 1976b), rapporteres det at Hoaas skal ha uttalt at Norge har en «raseforrædersk og folkemorderisk regjering,» da de ikke bare tillater innvandring av «fargede, fremmede adoptivbarn og flyktninger, de lar dem til og med få lov til å forplante seg». Skribenten beskriver at salen blir sittende

igjen i en «sjokkert stillhet» etter disse uttalelsene, og at de reagerer sterkt og med stor følelse. Dette er et av mange eksempler på hvordan det blir tatt avstand til rasetenkning i artiklene i dette materialet snarere enn å fremme dem. Hoas-artiklene indikerer at samfunnet ikke anerkjenner antisemittisme og rasetenkning, og at en ønsker disse holdningene til livs. Det vil si at dette er ideologier og språkføringer som ikke lenger er en del av det rådende sannhetsregimet for forståelse av mennesker, og som derfor møter motstand i samfunnet. Både anerkjennelse av rasediskrimineringskonvensjonen i 1965 og «håndhevelse» av denne representert med Hoas-rettsaken, samt nye rasediskrimineringslover, er uttrykk for dette skiftet i sannhetsregime. Dette representerer dermed et nytt sett av spilleregler som samfunnsmedlemmene må følge. Sett gjennom en Foucaudiansk makt-analytisk linse er denne serien av artikler av de mest interessante i hele materialet. Blant annet fordi det synes som at reglene for samfunnets *sannhet* når det kommer til rasetenkning, nå har nådd et endepunkt. Det vil si at reglene for hva som er en sannhet om mennesker, ikke lenger er knyttet til en biologisk rasetenkning.

Det finnes også andre eksempler på at skribentene tar avstand fra rasisme. Blant annet finner vi en artikkelserie som tar for seg en antirasistisk motdemonstrasjon arrangert i Brumunddal i 1991. Her valgte innbyggerne å uttrykke sin motstand mot de rasistiske tendensene i bygda ved å bokstavelig talt snu ryggen til rasismen (VG 1991; Aftenposten 1991). Gjennom at Brumunddølene selv og artikkelforfatterne tar slik avstand til rasismen, blottlegges et rådende sannhetsregime hvor det ikke lenger anses som informasjonsverdig eller tillatt å uttrykke rasistiske holdninger overfor mennesker med annen fenotype enn den vesteuropeiske. Motstanden kan på denne måten ses som etablering av nye standarder og regler for hva som er tillatt å ytre og mene, i retning av en avstand mot rasisme. Når mennesker trår over denne grensen for det tillatte sannhetsregimet, får det motreaksjoner, slik denne saken er et godt eksempel på.

Men dette betyr ikke at det ikke eksisterer klare henvisninger til minoritetens *biologi* i perioden. Et kjennetegn ved biologihenvisningene i hele materialet er at de fleste av dem viser til minoritetenes *fenotyper*, mer spesifikt til deres *hudfarge*. For eksempel at sanger og skuespiller Al Brown har sunget «negersanger» for sitt publikum, som det står skrevet i artikkelen «Al Brown synger negersanger på Scala» (Tidens Tegn 1928). Eller at det meldes om at en «negerkvartett» (Aftenposten 1935) kommer til landet for å spille. I tillegg refereres det til generelle henvisninger omkring hudfarge som svart, hvit, mulatt, neger, nigger, eller «niggerboy» (Tidens Tegn 1947). I utgangspunktet kunne en forvente seg flere fenotypiske henvisninger til *andre* fysiske kjennetegn ved minoriteten, som hodeform, ansikts-trekk og hårtype her. Dette fordi det var disse fysiske kjennetegnene som dannet utgangspunktet for inndelingene av de ulike rasene. Selv om det ikke fremkommer direkte henvisninger til tanken om ulike raser i disse artiklene, virker det som at en *biologisk tenkning* om mennesket ligger i bunn for den skildring av minoriteter som gjøres. Kanskje spiller artiklene som viser til hudfarge derfor på en subtil og implisitt form for rasetenkning? Ingen skribenter i materialet beskriver de hvite

som overlegne de sorte, eller til forskjeller i intelligens mellom de ulike raser, men de viser allikevel til biologiske skiller mellom mennesker og derfor en form for biologisk diskursivt syn på minoriteter. Da hudfarge er et fenotypisk kjennetegn er en født med, og som ikke endres, kan det allikevel konkluderes med at dekingen viser til statistiske kjennetegn ved minoriteter, om enn mindre statistiske enn en klar raseforklaring i essens kan være. Selv om disse artiklene ikke kan sies å være dynamiske, er de imidlertid ikke av en like statistisk art som den klassiske rasetenkningen, hvor mennesker plasseres i et verdimesig hierarki.

Et neste spørsmål en kan stille seg er i hvilket av utvalgsårene det synes som at biologidiskursen svekker sitt diskursive rotfeste i materialet. Når kan en overgang i sannhetsregime ha funnet sted? Vi mener at en kan snakke om før og etter året 1976. Et eksempel på at den dominerende diskurshenvisningen i 1967 fremdeles har basis i biologi, er artikkelen «Jazz og essensialisme» (VG 1967). Den er skrevet av Bernt E. Solstad og diskuterer ulike forklaringer på hvordan det kan ha seg at det er «de sorte» som er toneangivende i jazzen fremfor «de hvite». Drakampen mellom de to diskursene foregår ved at Solstad uttrykker en usikkerhet overfor om forholdet er mest sosiologisk eller biologisk betinget. Han spør seg hvorvidt det er slik at «negeren er biologisk bestemt til å kunne bli den eneste sanne og virkelige jazzutøver» eller om «den hvite musiker i like stor grad som negeren [kan] bli en fullverdig kunstner på området».

Selv om Solstad hevder at vi må søke svar både i sosiologiske og biologiske forklaringsmodeller, uttrykker han usikkerhet overfor den førstnevnte forklaringen. For: «Hvis det ikke har med farve å gjøre, hvordan kan det da ha seg?» Det kan virke som at biologiske forklaringer fremdeles råder i 1967, men samtidig at det foregår en form for drakamp mellom de to diskursive posisjonene miljødiskursen og biologidiskursen. Slik vi tolker artiklene, er det oftest *skribenten selv* som viser til fenotypiske trekk som hudfarge, til forskjeller mellom svart og hvit, fram til utvalgsåret 1976. Dette året og i 1982 fremkommer det artikler med *opplysninger* om at hudfarge fremdeles kan være av betydning i samfunnet, at noen fremdeles mener at «fargede» er underlegne «hvite» mennesker (for eksempel Hoaas-debatten), og at det eksisterer rasisme og diskriminering med bakgrunn i hudfarge i samfunnet (for eksempel Brumunddal-saken). Men en ytrer kraftig motstand mot en biologibasert ideologi som rasetenkning og generell rasisme.

Etter 1976 benytter ikke skribentene selv fenotyper i sin henvisning til minoritetene og minoritetssakene, men *opplyser* snarere at det finnes mennesker som forfekter både rasetenkning, rasisme og diskriminering med bakgrunn i hudfarge i det norske samfunnet, og viser til *saksforhold* tilknyttet dette. Det kan altså virke som at selve henvisningen til fenotypisk hudfarge fremdeles utgjør den mest naturlige distinksjonen å vise til fram til år 1976, året hvor Hoaas med sin rasetenkning stilles for retten i Norge. Sagt med andre ord tyder dette på at det hersket en form for biologidiskurs i skribenters dekning av minoriteter fra 1902 og fram til 1976, hvor det etter dette året ikke lenger er en del av det rådende sannhetsregimet i samfunnet å vise til minoritetens hudfarge.

Dynamiske kulturhenvisninger i slutten av perioden?

Når kulturforklaringer blir dominerende i materialet i slutten av perioden, er det likevel grunn til å undersøke hvorvidt disse henvisningene fremmer en like dynamisk logikk som en gjerne forestiller seg. Den første henvisningen til kulturbegrepet presenteres i 1967 og er en av materialets mest rendyrkede dynamiske i sin logikk. Den bærer tittelen «Østlig og Vestlig» (Aftenposten 1967). Her beskrives forskjeller mellom en indisk minoritet og majoritetsbefolkningen som *kulturforskjeller*. Forskjeller i skikker og vaner mellom India og Norge omtales som ulikhet i kulturtrekk, som oppstår fordi vi vokser opp i ulike miljøer. Her omfavner en det sosiale aspektet ved dannelsen av kulturer, og det vektlegges en kulturrelativ holdning. Det er imidlertid ikke før i 2002 og 2010 at kulturtenkningen blir dominerende i materialet, og den har da en atskillig mer statisk bruksmåte.

I 2002 og 2010 kjennetegnes pressedeckningen av en omfattende kritikk av kulturtrekk ved bestemte minoritetsgrupper, og særlig muslimer er en utsatt gruppe. Flere store debatter kommer på dagsorden, eksempelvis om hijabbruk og om hvorvidt hodeplagget bør være tillatt i politiet. Dette gjelder for eksempel artiklene «Danmark vil [forby hijab?]

Mange innvandrere i Norge har sine røtter i kulturer som er sterkt kvinneundertrykkende. Det er naivt å tro at dette kvinnesynet ikke følger med dem til Norge. Og at barna som vokser opp i disse familiene ikke blir preget av det. Verstinger i denne sammenheng er kanskje innvandrere fra Pakistan og andre Sør-Asiatiske land, samt innvandrere med bakgrunn fra Midtøsten.

For det første viser man til visse kulturer som *problematiske* fordi de har visse egenskaper som preger dem. I dette tilfellet anses innvandrere fra Pakistan og Midtøsten som verstinger da de har «røtter» i «kvinneundertrykkende kulturer». Disse negative kulturtrekkende anses altså som underlegne eller mindreverdige, det vil si at de plasseres i et slags *kulturelt hierarki*. Dette minner om rasetenkninngens plasseringer av de ulike rasene i et verdimesig hierarki. Det synes også å være en dominerende tanke at kulturtrekkene føres videre fra generasjon til generasjon gjennom en slags kulturell videreføring eller arv. Dette anerkjenner ikke den mer dynamiske tanken om at mennesker er i kontinuerlig endring og påvirkning. Tanken om at denne kulturen «følger med dem til Norge», er klart statisk, da det fremstilles som at man er rotfestet i en kultur uten muligheter for gjensidig endring i møte med andre mennesker. Slik minner dette om den premordalistiske tanken om kulturell arv (Ålund 2002). Det indikerer at perspektivene som hevder

at kulturbegrepet ofte benyttes på samme måte som rasebegrepet, har noe for seg (jf. begrepene nyrasisme, kulturell diskriminering, kulturell rasisme).

Den statiske bruksmåten illustreres også i at visse grupper av minoriteter behandles som representanter for sin kultur (gruppetenkning). Selv om det ikke nevnes hvilke egenskaper eller kulturtrekk som preger den norske kulturen, synes majoritetsbefolkningens kulturtrekk å fungere som mal for hvordan minoritetsbefolkningen bør bli. Plasseringen av minoritetene i denne formen for hierarki og tanken om mennesker som representanter for uforanderlige kulturer eller grupper (mennesker som bærer med seg kulturtrekk som kulturell arv), står i stor kontrast til ideen om kulturell identitet som en stadig endringsprosess.

I noen av de kulturhenviseende artiklene mener en at en endring i disse kulturene er mulig, men det statiske budskapet er i vår mening den dominerende ideen i de fleste av dem. Mange av artiklene som henviser til kultur boltrer seg derfor i kolonnen «*ble slik*» i figur 1, hvor en beskriver mer miljø-statistiske kjennetegn ved visse kulturer og deres kulturtrekk som anses som problematiske. Man beskriver ikke hvordan minoritetskulturer «blir slik» i møtet med majoritetskulturen, men snarere hvordan minoriteters kulturtrekk som «ble slik» har stoppet opp og er problematiske.

8. Konklusjon

Formålet med denne artikkelen har vært å undersøke hvorvidt en har sett en overgang fra en biologidiskurs til en miljødiskurs i pressedekningen av minoriteter i vårt materiale, og hvorvidt denne overgangen samsvarer med et skifte fra en statisk til en dynamisk logikk og bruksmåte. Med andre ord hvorvidt det har forekommet et brudd i diskursivt sannhetsregime når det gjelder etnisk kategorisering over tid. Dersom en ser på de grovmaskede overgangene i materialet, blir det tydelig at en har gått fra en biologifundert til en miljøfundert *begrepsbruk*, altså fra hyppige henvisninger til minoritetens hudfarge i begynnelsen av perioden og minoritetens kultur i slutten av perioden.

Ved første øyekast kan en altså tenke at den overnevnte diskursive overgangen har funnet sted. Selv om henvisning til minoritetens hudfarge er en henvisning til et biologisk kjennetegn ved mennesket, hadde vi forventet en noe mer statistisk-biologisk logikk her, for eksempel en mer direkte uttalt rasetenkning. Biologihenvisningene er altså atskillig mindre statiske i sine bruksmåter enn forventet. Vi finner videre at året 1976 utgjør et stort *brudd* i materialet, hvor skribenter ikke lenger henviser til minoritetens hudfarge for å beskrive minoriteten, men snarere for å henvise til at det finnes rasisme og diskriminering med utgangspunkt i hudfarge i samfunnet. I 1976 og utover tar en med andre ord klart avstand til rasetenkning, rasisme og diskriminering i samfunnet. Det at Hoaas ble stilt for retten tiltalt på bakgrunn av sine raseideer dette året, og at det etableres rasediskrimineringslover, indikerer at biologidiskursen begynner å miste fotfeste i samfunnet, og at et nytt sannhetsregime er i ferd med å formes. Det vil si en overgang mot et nytt sett av diskursformer som samfunnet aksepterer som en sannhet.

Det virker som at det er henvisninger til kulturlogikker som er samfunnets aksepterte diskursformer ved slutten av perioden, da det hyppig henvises til begrepet. Kulturbegrepet slik det fremsto for første gang i 1967, var etter vår oppfatning et uttrykk for noe nytt. Det vil si et reelt skifte i synet på menneskelig variasjon: fra en oppfatning av fysiske kjennetegn som hudfarge til kulturelle kjennetegn, og en forklaring av denne variasjonen som noe skapt av sosialiseringen i et samfunn. Bruksmåten til kulturbegrepet i et flertall av artiklene viser imidlertid ikke til en slik miljø-dynamisk logikk, snarere til mer statiske tanker. Dette kan som tidligere nevnt dreie seg om forståelsen av at mennesker *tilhører* visse kulturer, og har noen *iboende* kulturtrekk kun ved å tilhøre denne bestemte gruppen. Videre at noen av disse kulturtrekkene kan rangeres over andre og mer underlegne kulturtrekk, at noen av disse trekkene er problematiske og må fjernes. Vår tolkning er derfor at en *begrepslig* overgang har funnet sted i den *offentlige deknningen* av minoriteter (i de diskursive ideer, ideologier og generelle språkføringer, som synes å dominere den offentlige debatten rundt ulike minoritetsaker til enhver tid). I tillegg at reelle brudd og overganger – i retning bort fra rasetenkning og henvisninger til hudfarge og i retning av kulturtenkning – har skjedd, men at overgangen ikke omfatter en klar endring fra statiske til dynamiske bruksmåter.

I utgangspunktet peker begrepsendringene i skribenters henvisning til minoriteter i retning av en klar overgang fra en biologidiskurs til en miljødiskurs, fra en benyttelse av henvisninger til hudfarge til henvisninger til kultur. Men ved å ta en nærmere titt på endringene, viser det seg imidlertid at endringen ikke er like entydig og klar som antatt. Den går i større grad fra en tanke om at minoriteter «fødes slik» (med en bestemt hudfarge) til at de «ble slik» (med en bestemt kultur og visse kulturtrekk), snarere enn fra «fødes slik» til «blir slik». Det vil si fra den ene statiske tanken til den andre.

Hvor dyptgripende endringen i sannhetsdiskurs fra en biologidiskurs til en miljødiskurs i realiteten faktisk er, kan derfor diskuteres. Men hva betyr det for journalistikken, publikum og samfunnet at diskursen omkring minoriteter forblir statisk? Her er det viktig å understreke at vår diskursanalyse ikke gir oss mulighet til å avdekke skribentenes holdning til minoriteter, ei heller skal vi ta normativt stilling til deknningens art, om den er positiv eller negativ, korrekt eller ikke. Basert på vår analyse er det imidlertid grunn til å hevde at den vedvarende statiske diskursen bidrar til å opprettholde et markant skille mellom majoriteter og minoriteter i samfunnet. Dette fordi det gjeldende sannhetsregimet i liten grad underbygger troen på kontinuerlig utvikling gjennom sosial interaksjon.

Malene Paulsen Lie, master
Institutt for sosiologi og statsvitenskap, NTNU
E-post: malene_paulsen_lie@yahoo.no

Toril Aalberg, professor
Institutt for sosiologi og statsvitenskap, NTNU
E-post: toril.aalberg@svt.ntnu.no

Referanser

- Aftenposten* (1935): «Negerkvartett», 29.02.35.
- Aftenposten* (1947): «Det er inne i de hvite at negerproblemet ligger», 12.08.47.
- Aftenposten* (1967): «Østlig og vestlig», 08.03.67.
- Aftenposten* (1991): «Innvandrerne er like bra som oss», 21.09.91.
- Aftenposten* (2010a): «Danmark vil [forby hijab?]', 01.02.10.
- Aftenposten* (2010b): «Et behov for ufølsomhet», 27.09.10.
- Aftenposten* (2010c): «Vil du være norsk?», 27.09.10.
- Balibar, Etienne (1991): «Is there a neo-racism?» i Etienne Balibar og Immanuel Wallerstein (red.): *Race, Nation and Class: Ambiguous Identities*. London: Verso. S. 17–27.
- Barker, Martin (1981): *The New Racism*. London: Junction Books.
- Berger, Peter og Thomas Luckmann (1966): *The Social Construction of Reality. A Treatise in The Sociology of Knowledge*. Harmondsworth: Penguin.
- Brochmann, Grete og Knut Kjeldstadli (2008): *A history of Immigration. The case of Norway 900 – 2000*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Downing, John og Charles Husband (2005): *Representing «race»: racisms, ethnicities and media*. London: SAGE publications.
- Eide, Elisabeth og Anne Hege Simonsen (2007): *Mistenkelige utlendinger. Minoriteter i norsk presse gjennom hundre år*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Foucault, Michel (1972): *The Archeology of Knowledge*. London/New York: Routledge Classics.
- Foucault, Michel (1975): «An Interview with Michel Foucault» i *History of the Present* vol. 14, nr. 1. Side 2–3.
- Foucault, Michel (1980): *Power/Knowledge. Selected interviews and other writings, 1972–1977*. New York: Vintage Books.
- Foucault, Michel (1999): *Diskursens orden*. Oversettelse og etterord av Espen Schaanning. Oslo: Spartacus forlag.
- Gullestad, Marianne (2002): *Det norske sett med nye øyne*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hammer, Svein (2001): «Diskursbegrepet i sosiologisk relieff» i *Sosiologi i dag* årg. 31, nr 4. S. 7–24.
- Haynes, Amanda (2007): «Mass media representations of the social world: ethnicity and 'race'» i Eoin Deveraux (red.): *Media Studies. Key Issues and Debates*. London: Sage Publications. S. 162–190.
- Jenkins, Richard (2008): *Social Identity*. London: Routledge.
- Kjeldstadli, Knut (2008): *Sammensatte samfunn. Innvandring og integrering*. Oslo: Pax forlag.
- Larvik, Nils Johan (1998): *Rasismens intellektuelle røtter*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Martinussen, Willy (2004): *Kultursosiologi*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Midtbøen, Arnfinn og Jon Rogstad (2009): *Rasisme og diskriminering: begreper, kontroverser og nye perspektiver*. Oslo: Norges forskningsråd.
- Prieur, Annich (2007): «Ulykkespunkter i kulturtrafikken « i Øyvind Fuglerud og Thomas Hylland Eriksen (red.): *Grenser for Kultur? Perspektiver fra norsk minoritetsforskning*. Oslo: Pax Forlag. S.27–53.

- Tidens Tegn* (1928): «Al Brown synger negersanger på Scala», 1928.
- Tidens Tegn* (1947): «Niggerboy», 20.02.47.
- Verdens Gang* (1967): «Jazz og essensialisme», 31.08.67.
- Verdens Gang* (1976a): «Tre dager med nazi-teori», 10.08.76.
- Verdens Gang* (1976b): «Raseblanding er forurensing», 18.08.76.
- Verdens Gang* (1991): «Nei til rasisme», 22.09.91.
- Verdens Gang* (2002): «Kvinneundertrykkende kulturer», 21.08.02.
- Verdens Gang* (2010a): «Hijab og moralpolitiet», 01.02.10.
- Verdens Gang* (2010b): «Under burkaen», 01.02.10.
- Wikan, Unni (1995): «Kulturfundamentalismen: en trussel mot frihet og menneskeverd» i *Samtiden* årg. 105, nr.5. S. 21–33.
- Wikan, Unni (1999): «Culture: a new concept of race» i *Social Anthropology* årg. 7, nr.1. S. 57–64.
- Ålund, Alexandra (2002): «The Specter of Ethnicity» i *Papers on Transcultural Studies*. årg. 1, nr.2. Norrköping: Ceus (Centre for Ethnic and Urban Studies), Universitetet i Linköping. S. 1–47.

Noter

- 1 Et annet eksempel på en statisk miljøtankegang er ideen om *multikulturelle* samfunn. En forestiller seg her at samfunn bestående av mange kulturelle grupper kan fungere på en god måte som et samspill mellom kulturer som alle bevarer sine særtrekk. En form for toleranse for andre kulturers uforanderlige levesett og kjennetegn kan være et resultat. Kulturenes mangfold ses gjerne på som et gode her. Et eksempel på slike kulturelle særtrekk og/eller goder kan være språk. I et såkalt multikulturelt samfunn eller en multikulturell verden vil en persons flerspråklighet naturlig nok kunne være et gode når det kommer til språklig kommunikasjon mellom kulturer, men også med tanke på økt forståelse og dialog mellom kulturer og land. En kan si at denne inngangen er statisk da en tenker seg verden som et funksjonelt samspill mellom ulike kulturer som mer eller mindre beholder sine kulturelle særtrekk.
- 2 De tre avisene er alle basert i hovedstaden. VG/TidensTegn blir likevel regnet som en nasjonal avis. Avisen har tidligere hatt koblinger til partiet Venstre. Aftenposten er en regionavis, men blir lest i store deler av landet og har tradisjonelt vært en konservativ avis, Dagsavisen har vært nært koblet til arbeiderbevegelsen og er i dag klassifisert som en meningsbærende avis.
- 3 Den noe ulike måten å konstruere uker på har først og fremst lagt føringer på at avisartiklene i 2010 er mindre sårbare for enkeltsaker som kan dominere offentligheten i mer begrensede perioder.
- 4 Den enkle kvantitative innholdsanalysen, med opptelling av artiklenes hovedfokus, ble gjort for å supplere diskursanalysen. Det er derfor ikke gjennomført noen reliabilitetstest. Opptellingen ble gjennomført av artikkelens førsteforfatter.